

**Oponentský posudok na habilitačnú prácu
PhDr. Mgr. Zuzany Budayovej, PhD.**

SUBJEKTÍVNE POSTOJE K SOCIÁLNEJ EXKLÚZII RÓMSKEJ MINORITY

**Oponent: prof. PhDr. Michal Oláh, PhD., VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave, n.o., Inštitút
ošetrovateľstva a sociálnej práce MUDr. Pavla Blahu v Skalici**

Habilitačná práca (ďalej len HP), veľmi dobre mapuje najnovšiu históriu a vývoj exklúzie rómskej minority vo všeobecnosti, ale aj s dôrazom na náš región v mnohých rovinách až do súčasnosti. Je obsiahla (viac ako 200 strán), prehľadne spracovaná a k jej obsahu je možné povedať len niekoľko drobných, často formálnych pripomienok, neznižujúcich jej celkovo veľmi dobrú úroveň:

1. Žiadalo by sa jasnejšie vyjadrovanie. Viem, že je to zložitá problematika, čomu sa s veľkou odvahou venuje, ale skutočné majstrovstvo sa prejavuje tým, že aj najzložitejšie veci vie s prípustnou mierou zjednodušenia vyjadriť jednoducho. Veta: cit. z úvodu: „Špecificky uvádzame rozdiel vo rôznych typoch faktorov rozdielnosti medzi majoritným a minoritným obyvateľstvom.“ (koniec citátu), je asi toho dostatočným príkladom.
2. Niektoré kapitoly sú písané trochu narýchlo, potom sa môže stať, že ich nadpis (a pôvodný úmysel) nezodpovedá ich obsahu. Napr. kap. č. 1.3 Vybrané charakteristiky a odlišnosti rómskej minority a majoritnej populácie, sa scvrkla len na často trochu triviálny, všeobecný a zaužívaný popis rómskeho etnika. Skutočného hlbšieho porovnania, kladného aj negatívneho akoby sa autorka bála, tak ho neprimerane zostručnila. Pritom práve tieto odlišnosti, prebádané, pochopené a spracované na dostatočnej pracovnej úrovni môžu viesť k lepšiemu vzájomnému pochopeniu majority a minority, ako aj k vzájomnému obohateniu, čo by mohla byť cesta k vyššej úrovni našej spoločnosti na všetkých úrovniach.
3. Lepšie sa s problematikou autorka vysporiadala hneď v nasledujúcej kap. č. 1. 4. Vzájomné postoje medzi rómskou minoritou a majoritným obyvateľstvom. Veľmi užitočné bolo zacielenie výskumnej práce na oblasť Spiša, s ktorou má autorka bezprostredné skúsenosti.
4. Jadro práce sa začína odvíjať od druhej kapitoly. Je veľmi užitočné, že autorka profesionálne pracuje v sledovanej oblasti už dlhšiu dobu a vďaka tomu má k dispozícii staršie aj aktuálne výsledky terénneho výskumu, s tým sa už dá niečo kvalitného robiť v rámci longitudinálneho výskumu. Z toho vyplýva potom aj hlavný aj čiastkové ciele HP (začiatok kap. 2.2.), ktoré chce autorka konfrontovať s celoštátnymi politikami, hlavne so strategickým dokumentom **Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do r. 2030**.
5. Vyjadrenie štatistických hypotéz je v HP trochu mäťúce (str. 50). Napr. H1 a / ale aj ďalšie by sa jednoduchšie dali vyjadriť mierou súhlasu s nejakým javom v závislosti od osídlenia rómskej komunity, s ktorou respondent interaguje. Lepšie je to na str. 53 dolu v tzv. predbežných hypotézach. Všetky hypotézy sú vlastne predbežné, pokiaľ sa výskumom neoveria alebo nevyvrátia, preto by som asi použil skôr termín pracovná hypotéza.
6. V kap. 2.3. Metodika práce a metódy skúmania, ktorá sa zaoberá metodológiou výskumu chýba trochu hlbší popis toho, čo nazývame základný súbor a výberový súbor; a ako sa ku nim

autorka prepracovala. V kap. 2.4. je to už trochu zohľadnené, aj návratnosť elektronických dotazníkov, ktorá mi pripadá až neuveriteľne veľká.

7. Kapitola 3. Výsledky. Tu sa ukazuje tiež niekoľko otázok: Hneď v tab. 5 na str. 68 sú uvedené počty respondentov rozdelené do vekových intervalov. Dôvody takéhoto výberu sú zjavné z nasledujúcej citácie pod tabuľkou: „Z uvedených dát sme sa snažili o proporcionalitu a rovnakú možnosť zúčastniť sa výskumu každému z respondentov, aby sme zachytili diverzifikovanosť názorov každej zo skupín majority. Respondentov rozdelili tak preto, aby sme získali čo najbližšiu proporcionalitu k 1/3, teda 33 % proporčnosti, aby prevalencia názorov bola vyvážená.“ Je tu však otázka, či takéto vekové rozdelenie zodpovedá aj demografickému profilu obyvateľstva v sledovanej oblasti. Intuitívne vieme, že rôzne vekové kategórie na základe rôznych životných skúseností rôzne reagujú na spoločensky závažné javy. Preto ak výberový súbor nezodpovedá demografickému profilu obyvateľstva, môžu byť nejaké sledované väzby závislosti akéhokoľvek sociálneho javu alebo postoja od veku dosť skreslené. Dá sa vysvetliť bližšie nakoľko výhody proporcionality výberu respondentov prevýšia takéto pravdepodobné skreslenie? Alebo je možné na základe nejakých objektívnych faktov považovať toto potenciálne skreslenie výsledkov za zanedbateľné?
8. Tab.9 v tej istej kapitole. Zdá sa, že Likertova škála bola v tomto prípade aplikovaná trochu neštandardne; sledovala nielen postoje k nejakej otázke, čo je v poriadku, ale zároveň aj závislosti, dokonca korelácie na type osídlenia. Pri takýchto neparametrických premenných, ako je napr. typ osídlenia na jednej strane; a postoj podľa dohodnutej škály s početnosťou odpovedí na druhej strane asi ani nebolo úplne v poriadku očakávať nejaké výsledky korelačnej analýzy. Neparametrický χ^2 – test závislosti početností dvoch javov by sa dal s prižmúrením oka akceptovať, ale výraz korelačná analýza je trochu silný. Skôr sa tu ponúka, že autorka dostala na základe veľmi slušnej terénnej výskumnej práce výsledky, zhrnuté v kontingenčnej tabuľke vo forme absolútnych a relatívnych údajov o početnostiach. A na ne aplikovala vyššie uvedený neparametrický χ^2 – test.
9. Možno konštatovať, že autorka vykonala veľký kus odbornej práce v teréne a našla odvahu pustiť sa do náročných a sofistikovaných metód spracovania získaných veľmi cenných údajov. Dokonca sa zdá, že z údajov v práci, ktoré sú určite len vrcholom ľadovca mravčej práce, by sa dali možno získať ešte mnohé zaujímavé poznatky a závery. Keďže aj v odborných činnostiach máme veľmi užitočnú deľbu práce, niekedy by stálo zato pribrať do výskumného kolektívu aj špecialistov na spracovanie kvantitatívnych resp. semikvantitatívnych dát. Len ako ilustračný príklad uvediem tabuľku 42 na str. 118 (nazvanú Sémantický diferenciál). V nej sú krásne a do očí bijúce zistené poznatky o tom, ako pozitívne vplýva integrácia na mnohé kategórie sociálnej inklúzie. Keďže autorka použila niektoré špeciálne škálovacie postupy a dostala v tabuľke uvedené výsledky, už len ich grafické spracovanie by ponúkalo ich veľmi zaujímavú interpretáciu; napr. ako s integráciou rastie záujem o problematiku vzdelávania detí, spokojnosť v oblasti zdravia, bývania, atď.
10. K pozn. 191 autorky k tabuľke 42 a získavaniu údajov na výpočet jej hodnôt len veľmi krátko a jednoducho: Štandardné postupy napríklad pri prieskume verejnej mienky podobným spôsobom uvádzajú vždy počet respondentov, výsledok a napr. interval spoľahlivosti ako mieru variability výsledku. Ak máme rôzne prostredia, v ktorom prieskum robíme, je pre každé hodnota počtu respondentov odvodená od problematiky rozsahu výberového súboru. Ten by mal byť stanovený tak, aby na nejakej vopred dohodnutej hladine významnosti

(väčšinou $\alpha = 0,05$) a s prípustnou chybou merania charakterizoval celý základný súbor, teda celú populáciu v danom prostredí. Teda mal by byť náhodný, neskreslený, uskutočnený v krátkom časovom intervale, atď. a to sú otázky metodológie výskumu, ktorá by mala byť jasná ešte pred začiatkom celého procesu. Pokiaľ sme urobili zber dát metodologicky takto správne, tak sú výsledky na rovnakej hladine významnosti potom dostatočne reprezentatívne pre rôzne prostredia a môžeme ich bez problémov zrovnávať, aj keď máme rôzne výberové i základné súbory. A keď máme nejaké charakteristiky variability výsledkov pre rôzne prostredia, potom sa dajú aj štatisticky testovať hypotézy, či majú dané výsledky (a teda aj študovaná kategória) štatisticky významné rozdiely pre rôzne prostredia, alebo nie. A výsledok potom obsahovo odborne analyzovať. Iný spôsob je, že pri testovaní štatistických hypotéz pre rôzne súbory je možné použiť testy pracujúce s rôznymi rozsahmi výberových súborov (napr. aj použitý KW test.). Vo svojom výpočte to zohľadňujú, teda štandardizujú resp. berú tzv. „vážené“ hodnoty, tam nie je problém. Variabilita výsledkov (napr. smerodajná odchýlka, alebo interval spoľahlivosti) nie je len ozdoba odbornej práce, ale v mnohom nám napovedá aj o našom výskume. Ak je príliš nízka, to ešte vôbec nemusí svedčiť o vysokej presnosti zacielenia našej otázky na jadro sledovaného problému, ale v terénnom zbere dát s veľkou pravdepodobnosťou svedčí len o tom, že naša otázka je pre respondentov nezaujímavá, neatraktívna, nechcú sa ňou zaoberať a odpovedajú viac-menej stereotypne rovnako. Príliš veľká variabilita zase môže veľa naznačiť o vhodnosti otázky, o jej zrozumiteľnosti a pod. Ešte malá poznámka k obsahovej analýze výsledkov: takéto škálovanie môže viesť k interpretáciám, ako uvádza autorka, napr. že pri kategórii vzdelávanie majú segregované a separované komunity výrazne pozitívnejší postoj ako komunity integrované! Tu by som bol veľmi opatrný a tieto závery uvádzal až po hlbších odborných konzultáciách s inými odborníkmi. Neviem, kde je pravda, ale automaticky sa mi ponúka aj iný možný výklad, že členovia marginalizovaných komunit majú k problematike vzdelávania svojich detí menej intenzívny vzťah, zatiaľ čo v integrovaných komunitách sa už snažia riešiť mnohé problémy s tým súvisiace a vidia ich, čo však svedčí o aktívnom postoji. A pokiaľ by takto (hociktorým správnym spôsobom) boli spracované výsledky aj z dvoch rôznych období, ktoré uvádza autorka, tak opäť už grafické spracovanie hodnôt pre jednotlivé kategórie ale pre obe časové horizonty spolu by veľmi efektívne ukázali, kde sa dosiahol napr. pokrok a kde naopak regres (means plot). Toto by bolo v práci dobre využitie napr. štatistickej analýzy a tá povestná čerešnička na torte!

11. Prácu zakončujú veľmi rozsiahle odporúčania pre prax. Je tu však malý problém. Je rozdiel medzi mediálnym výstupom nejakých úvah a názorov a výstupom odbornej práce. V odbornej práci sa musí každé odporúčanie pre prax opierať o nejaké nesporné dáta alebo nový poznatok z práce vyplývajúcich a pri odporúčaní aj uvedených. Toto mi tu trochu chýba.

V každom prípade možno prácu považovať za veľmi dobrú a inšpiratívnu do ďalšej odbornej činnosti v oblasti sociálnej práce s rómskymi komunitami. Hodnotím ju kladne a odporúčam prijať na habilitačné konanie v odbore Sociálna práca.

Bratislava, 2.5.2024